

فصل دوم

نقاشی

الف – دانستنی‌های معلم

۱- نقاشی

نقاشی فعالیتی آشنا و عادی است که بر رشد ذهنی بچه‌ها تأثیر زیادی دارد. کودکان به نقاشی علاقه دارند و با هر چه در دسترس‌شان باشد، طرح‌هایی می‌کشند که متناسب با سن و روحیه‌ی آنهاست. این طرح‌ها به مرور و با رشد کودک، کامل‌تر می‌شوند و برای ما، مفهوم روشن‌تری پیدا می‌کنند. یک جنبه‌ی کشیدن نقاشی، بازی و سرگرمی و جنبه‌ی دیگر آن، رشد و تکامل ذهن و پیشرفت توانایی است.

کودکان عواطف درونی خود را که برای ما دست نیافتنی هستند، در نقاشی‌هایشان نشان می‌دهند. آن‌ها تمایلات و آرزوهایشان، و نیز هر چه را دوست دارند و مایه‌ی شادی و لذت آنهاست و هر چه را دوست ندارند یا باعث ترسشان می‌شود، نقاشی می‌کنند. کودکان هر چه را تجربه کرده و

یاد گرفته‌اند، می‌کشند تا این تجربه را عمیق‌تر درک کنند و به خاطر بسپارند. علاوه بر این، هر چه را نمی‌شناسند، نقاشی می‌کنند تا آن را بهتر بشناسند و درک خود را کامل کنند.

بدون این فعالیت‌ها، نیازهای اساسی درونی بچه‌ها بی‌جواب می‌ماند؛ زیرا آن‌ها هنوز قدرت کلامی کافی برای بیان احساسات خود ندارند و درون خود را تنها از طریق فعالیت‌های هنری و به خصوص نقاشی، نشان می‌دهند.

با تأیید و تشویق کارهای هنری کودکان، می‌توان اعتماد به نفس آن‌ها را تقویت و شوق تجربه‌های بعدی را در آنان ایجاد کرد. لذت نقاشی کردن و ساختن چیزی، برای کودک به معنای مفید، سازنده، توانا و مبتکر بودن است و تأثیر مهمی بر ذهن او می‌گذارد؛ به همین دلیل، در فعالیت‌هایی چون نقاشی به هیچ وجه نباید از الگو یا مدل استفاده کرد. بچه‌ها باید آزادانه در مورد موضوع فکر کنند و ایده‌ی خود را در حد توانایی‌شان اجرا کنند تا از درون ارضا شوند. با توجه به این دیدگاه، نقاشی کودکان جنبه‌ی تربیتی دارد نه آموزشی.

امروزه در روش آموزش به شیوه‌ی غیرمستقیم، ارائه‌ی الگو یا آموزش طراحی و نقاشی معنایی ندارد؛ زیرا ارائه‌ی الگو یا مدل نقاشی و تحمیل معیارها و تصاویر و آثار بزرگسالان، مانع رشد شخصیت و خلاقیت فردی کودکان می‌شود. برعکس، در روش جدید، پس از ایجاد انگیزه برای فعالیت، کودک می‌تواند در فضایی صمیمی، آزادانه ایده‌های شخصی خود را نقاشی کند و مورد تأیید و تشویق قرار گیرد. براساس این روش، کودک نه مجبور می‌شود از مدل خاصی تقلید کند

و نه به حال خود وا گذاشته می شود که فقط به تفریح و بازی بپردازد^۱ بلکه فرصت پیدا می کند که تصاویر ذهنی منحصر به فرد خود را بکشد و توانایی های خویش را پیشرفت دهد. حتی اگر موضوع نقاشی مشخصی وجود داشته باشد، کودک در ترسیم و رنگ آمیزی آن آزاد است. او از این طریق با دنیای درون خود آشنا می شود و شخصیت و فردیتش اهمیت و ارزش پیدا می کند.

۲- ویژگی های نقاشی کودکان

نقاشی پلی برای برقراری ارتباط با درون کودکان است. در این فعالیت، آن ها به کمک شکل ها و رنگ ها تصاویر ذهنی خود را از دنیای اطراف نشان می دهند. تجسم شکل ها و فضاها در ذهن کودکان بسیار جالب و غنی است. آن ها دنیای شخصی خود را می آفرینند و واقعیت ها را همان گونه که می دانند و می شناسند، می کشند. در واقع، آن ها نه فقط آن چه را می بینند؛ بلکه آن چه را از جهان پیرامون درک می کنند، می کشند، به همین دلیل نقاشی آن ها با تصویر بزرگ سالان متفاوت است.

در نقاشی کودکان، گاه تنه ی درخت زرد، آسمان صورتی، گربه قرمز و صورت انسان بنفش می شود. احساس کودک به هر چیز رنگ تازه ای می دهد؛ به همین دلیل، معلم می تواند از دانش آموزان بخواهد که هر یک مثلاً خانه، درخت، گربه و مورچه و ... ذهنی خود را بکشند و آن را به هر رنگی که در ذهن مجسم کرده اند، نشان دهند.

۱- در این گونه روش ها فقط به جنبه ی بازی و تخلیه ی ذهنی کودک توجه می شود؛ براین اساس، برنامه های آموزشی که به ترتیب از ساده به مشکل ارائه می شوند تا کودک و توانایی های او را رشد دهند، چندان اهمیتی ندارند.

تلفیق چند فضا یا مکان در یک نقاشی، نمایش درون خانه‌ها و کشیدن اشیاء و آدم‌های پشت دیوار و ...، نشان دادن چند اتفاق پیاپی به صورت هم زمان^۱، ترسیم اشیاء^۲ و موجودات به شکل جدید و غیرعادی، به تصویر کشیدن اشیاء و موجودات به شکل‌های عجیب (مانند کشیدن درختان اطراف جاده به صورت خوابیده یا نمایش دادن چهار پایه‌ی میز از چهار طرف آن)، رنگ‌آمیزی به شیوه‌ی غیرواقعی، تغییر اندازه‌ها (کودک آن‌چه را می‌شناسد و بهتر درک می‌کند، بزرگ‌تر و پراهمیت‌تر می‌کشد)^۳ و ... از ویژگی‌های کار کودکان هستند که همراه با تغییرات جسمی و روحی کودک، به تدریج از بین می‌روند.

۱- در یک نقاشی، دو صحنه داستان در کنار هم تصویر می‌شوند؛ مثلاً در داستان: «کدوی قلقله‌زن» پیرزن را هنگام رفتن به خانه‌ی دخترش در قسمتی از صفحه می‌کشند و او را در حالی که در داخل کدو پنهان شده است تا به خانه‌اش باز گردد، در قسمت دیگری از صفحه نشان می‌دهند.

۲- در نقاشی کودکان گاهی حتی اشیاء جاندار فرض می‌شوند، یا درختان، خورشید، ماه، ابرها و ... با چشم و ابرو کشیده می‌شوند.

۳- گاهی بچه‌ها خود را از پدر و مادرشان هم بزرگ‌تر می‌کشند یا طول دست و پا را بسیار دراز نقاشی می‌کنند، سرها را بسیار بزرگ می‌کشند یا تناسبات بدن حیوانات را به دل‌خواه تغییر می‌دهند؛ مثلاً ممکن است یک گربه را بزرگ‌تر از یک ساختمان نقاشی کنند.

عواطف و افکار کودکان از طریق تغییر شکل‌ها و رنگ‌ها، جابه‌جایی عناصر، بزرگ و کوچک کشیدن موضوعات به دلخواه و ... نمایش داده می‌شود.

هدف از کار هنری با کودک یا تربیت هنری کودک، هدایت و راهنمایی او برای کسب تجربه و شناخت، درک زیبایی و تنوع موجودات جهان پیرامون و کشف امکانات و توانایی‌های درونی خویش است.

ویژگی‌های گفته شده، از سنین قبل از دبستان تا سال‌های میانی دبستان در نقاشی کودک دیده می‌شود. در اواخر دوره دبستان بر اثر رشد ذهنی، تقویت و تکمیل قدرت بینایی و شناخت دقیق‌تر جهان پیرامون، کودک کم‌کم از دنیای تخیلی، شکل‌ها و رنگ‌های ذهنی، تغییر اندازه‌ها و تناسبات، و تلفیق زمان‌ها و مکان‌ها جدا می‌شود. تمایل به کشیدن تصاویر نزدیک به واقعیت در کودکان، متفاوت است و گاه زودتر و گاه دیرتر به وجود می‌آید.

در پایه‌های اول، دوم و سوم، ذهن کودکان در ایجاد تصاویر شخصی خلاق است؛ از این رو، معیار سنجش موفقیت معلم در ارائه‌ی روش صحیح کار این است که کودکان از یک موضوع، تصاویر متنوعی بسازند. اگر هر یک از آنان خانه، زنبور، درخت، گل، فیل، ماهی و ... ذهنی خود را بکشد، مشخص می‌شود که مدل یا سلیقه‌ی خاصی به آن‌ها تحمیل نشده است؛ یعنی، معلم آنان را آزاد گذاشته و به سوی تصاویر درونی هدایت کرده است.

در اولین پایه‌های ابتدایی، کودک بر عضلات خود و ابزار نقاشی، تسلط نسبی پیدا کرده است و شکل‌ها و رنگ‌ها را از هم تشخیص می‌دهد. به علاوه، شناخت او از جهان پیرامون هم افزایش

یافته است و می تواند در مورد نقاشی هایش توضیحات کافی بدهد؛ بر این اساس، می توان فعالیت های هنری را در جهت رشد خلاقیت او برنامه ریزی کرد.

ارائه ی روش های نامناسب، تحمیل برنامه ها به کودک و تحقیر او یا آثارش، علاقه و اشتیاق وی را به نقاشی از بین می برد؛ به این ترتیب، کودک نه تنها یکی از لذت های بزرگ زندگی را از دست می دهد بلکه یکی از راه های اساسی او برای بیان احساسات و افکارش مسدود می شود و امکان بروز خلاقیت از او سلب می گردد.

در هیچ شرایطی برای کودکان شکلی نکشید، رنگ انتخاب نکنید، الگو یا مدل نقاشی ارائه ندهید بلکه تنها به آن ها کمک کنید تا تصویرهای ذهنی جالب و تازه ای بکشند و آن ها را رنگ آمیزی کنند تا خلاقیتشان پرورش یابد.

کودکان در کلاس های پایین تر از کشیدن اشیاء و موجودات به صورت تک، لذت می برند اما در کلاس های بالاتر، نسبت به محیط واکنش بهتری نشان می دهند و اجزای نقاشی را با توجه به تمامی جزئیات موضوع، در فضا جاسازی می کنند. در حالی که آنان در اولین تجربه های نقاشی خود، نسبت به فضا درک روشنی ندارند و اگر در مورد فضا و نوع ترکیب اجزاء در آن صحبت کنید، اغلب گیج می شوند.

ویژگی های نقاشی های کودکان در پایه های اول و دوم

۱- شکل های آن ها اغلب با شکل های دانش آموزان پایه های بالاتر متفاوت است.
۲- شکل هایی را که در کشیدن آن ها مهارت دارند، به طور مرتب در کارهایشان تکرار می کنند.

۳- برای کشیدن انسان، خانه، درخت، پرند یا ماشین، شکل های زیادی اختراع می کنند.
۴- اشیاء را همان طور که می شناسند و احساس می کنند، می کشند (برای مثال، آسمان در بالای صفحه قرار می گیرد، خورشید تقریباً در همی کارها به چشم می خورد و خط های راه آهن هیچ گاه به هم نزدیک نمی شوند).

۵- اشیایی را که به نظر آن ها مهم تر است یا شناخت بیشتری از آن ها دارند، بزرگ تر می کشند و آن چه کوچک کشیده شده یا حذف می شود، به نظر آن ها مهم یا لازم نیست.

۶- اشیاء یا اجزای تصویر را طوری در صفحه قرار می دهند که گویی همه روی یک خط قرار گرفته اند؛ این خط، گاهی در لبه ی پایین کاغذ و گاهی کمی بالاتر از آن کشیده می شود.
۷- در کارها از شکل های هندسی ای که می شناسند، استفاده می کنند.

۸- از یک شکل هندسی برای نشان دادن چندین موضوع استفاده می کنند (برای مثال، با استفاده از دایره، خورشید، گل، سر انسان یا حیوان، میز، سیب، لامپ و ... می کشند).

۹- آنچه را می کشند، ساده می کنند و به جزئیات نمی پردازند.
۱۰- در رنگ آمیزی، همیشه از واقعیت تقلید نمی کنند بلکه بیشتر رنگ های ذهنی و احساس شخصی خود را برای اشیاء یا موجودات به کار می برند.

- ویژگی‌های نقاشی‌های کودکان در پایه‌ی سوم
- ۱- شکل‌های ذهنی خود را مرتب در کارها تکرار می‌کنند.
 - ۲- نقاشی خود را با هدف و آگاهانه شروع می‌کنند و می‌توانند از زمان شروع، اجزای مختلف موضوع را در ذهن تجسم کنند.
 - ۳- آن‌ها در این پایه توانایی تمرکز بیش‌تر در مدت طولانی را دارند.
 - ۴- از شکل‌های هندسی که می‌شناسند، در نقاشی‌ها استفاده می‌کنند.

- ۵- از یک شکل هندسی برای نشان دادن چندین موضوع استفاده می کنند (برای مثال استفاده از دایره برای کشیدن خورشید، گل و ...)
- ۶- میان شکل ها و نقش ها هماهنگی بیشتری ایجاد می کنند که کار آن ها را با دانش آموزان پایه های قبلی متفاوت می سازد.

- ۷- با روی هم قراردادن یا جلوی هم گذاشتن اشیاء یا موجودات، فضا را نشان می دهند و احساس دوری و نزدیکی را به وجود می آورند.

- ۸- به تدریج، موضوعات را کامل تر و با جزئیات بیشتر نشان می دهند.
- ۹- در رنگ آمیزی، همیشه از واقعیت تقلید نمی کنند بلکه از رنگ های ذهنی هم برای بیان احساس خود در مورد اشیاء یا موجودات استفاده می کنند.

۱۰- اغلب، روش‌های جدید را هنگام نقاشی تجربه می‌کنند. آن‌ها گاهی توانایی اجرای افکار خود را ندارند؛ برای مثال، سعی می‌کنند حرکت را در نقاشی نشان دهند اما توانایی کافی برای انجام دادن این کار ندارند.

۱۱- علاوه بر پیشرفت‌های ذهنی و جسمی، در ارزیابی کار خود و دیگران هم پیشرفت می‌کنند اما به تشویق نیاز دارند.

۳- مبانی نقاشی کودکان

فعالیت نقاشی، کودکان را به «خوب دیدن» و «دقیق و عمیق دیدن» تشویق می‌کند. توجه دقیق کودک به آن چه با چشم می‌بیند یا تصاویری که با تخیل در ذهن خود می‌سازد، به او کمک می‌کند بهتر نقاشی کند. معلم در نقاشی، هر دو جنبه (خوب دیدن و دقیق و عمیق دیدن) را تقویت کرده و ترسیم و هماهنگ کردن اجزای موضوع را در صفحه هدایت می‌کند. حساسیت بصری کودک بر نحوه‌ی دیدن و رسم کردن تصاویر تأثیر می‌گذارد.

کودکان واقعاً چه می‌بینند؟ آن‌ها با راهنمایی معلم چه چیزی را می‌توانند ببینند و احساس کنند؟ معلم می‌تواند به کودک کمک کند که هنگام دیدن پدیده‌ها، دقیق‌تر و در واکنش نشان دادن نسبت به آن‌ها، حساس‌تر باشد. کودک می‌آموزد که در تشخیص ویژگی‌های آن چه می‌بیند، تواناتر باشد و نهایت سعی خود را برای بیان احساسات و افکارش از موضوع در قالب یک فعالیت هنری به کار گیرد. با این روش، معلم از طریق تجربه‌های متنوع هنری و آشنایی با زیبایی طبیعت، تأثیر سلیقه‌ی

بزرگسالان و تصاویر کلیشه‌ای و الگوهای هنری متداول را کاهش می‌دهد. او به کودک کمک می‌کند تا عقاید و احساسات و سلیقه‌ی خویش را بشناسد، زیبایی را درک کند و کار خود را به شکلی منحصر به فرد ارائه دهد.

کودکان به طور عادی هر روز تحت تأثیر تصاویر مختلفی قرار دارند. طبیعت، تلویزیون، سینما، تابلوی اعلانات، ویرین مغازه‌ها، مجله‌ها، پوسترها، جلد کتاب‌ها، روزنامه‌ها، طرح‌های بسته‌بندی و ... همه بر سلیقه‌ی تصویری آن‌ها که در حال شکل‌گیری است، تأثیر می‌گذارند. برنامه‌ی هنر به کودکان کمک می‌کند تا حساس‌تر باشند و در انتخاب‌ها سلیقه‌ی بهتری داشته باشند. دیدن آثار ارزشمند هنری، بازدید از موزه‌ها، توجه به آثار هنری قدیمی و ... در شکل‌گیری و رشد سلیقه‌ی هنری کودکان مؤثر است. در همه‌ی این تجربه‌ها بر دقیق و عمیق دیدن و حساسیت بصری تأکید می‌شود. زیرا وقتی کودکی بهتر ببیند، بیشتر بداند و نسبت به محیط اطراف خود حساس‌تر باشد، هنگام نقاشی کردن یا فعالیت هنری دیگر، اثری کامل‌تر و زیباتر ارائه می‌دهد اما اگر ارتباط او با طبیعت و محیط اطراف، سطحی و شناخت و تجربه‌اش ضعیف باشد، هنگام کارکردن احساس ناتوانی می‌کند. به علاوه، بیان‌های ناقص و نارسا در مورد هر موضوع یا رویدادی به سادگی او را راضی می‌کند.

کار معلم به نحوی است که آزادی انتخاب، حفظ خصوصیات فردی و تقویت بیان هنری کودک را مورد توجه قرار می‌دهد. راهنمایی معلم به کودک می‌آموزد که هر چه را در طبیعت و محیط اطراف خود می‌بیند، از زوایای مختلف، مطالعه کند و به هیچ چیز، سطحی ننگرد؛ اشیاء و موجودات را از نظر شکل، رنگ، بافت و... بررسی و مقایسه کند و آن‌ها را به راحتی از هم تشخیص دهد؛ نقاط مشترک و تفاوت‌های آن‌ها را به خاطر بسپارد، به ویژگی‌های هر یک توجه کند تا چنان مفهوم دقیقی از پدیده‌ها در ذهنش به‌وجود آید که بتواند آن‌ها را به آسانی نقاشی کند.

باید توجه کودکان را در فرصت‌های مناسب به شکل‌های متنوع طبیعی و ساخته‌ی دست بشر، تنوع رنگ‌ها، بافت‌های گوناگون طبیعی و مصنوعی و به طور کلی، دقت در دیدن و درک موضوعات مختلف جلب کرد. برای مثال، دیدن یک ذرت در کلاس و مشاهده‌ی قسمت‌های مختلف آن زیر ذره‌بین، شمردن دانه‌های هر ردیف، لمس کردن پوست ذرت و بو کردن کاکل آن، دیدن برش عرضی و طولی ذرت و بررسی آن برای کودکان بسیار جذاب است.

گردش در طبیعت، آوردن اشیای مختلف به کلاس، جمع‌آوری نمونه‌های برگ‌ها، سنگ‌ها، صدف‌ها و... و نمایش دادن عکس‌ها یا فیلم‌هایی از پدیده‌های متنوع طبیعی (مانند حیوانات، حشرات، پرندگان، ماهی‌ها، قارچ‌ها، صدف‌ها، سنگ‌ها و...) به تقویت حساسیت و دقت بصری کودکان کمک می‌کند. با این همه، ممکن است کودکان هنگام نقاشی کردن به رنگ‌ها، اندازه‌ها و حتی شکل‌های ذهنی، بیش از آن چه به صورت واقعی می‌بینند، گرایش داشته باشند. معلم با توجه به توان هر یک از دانش‌آموزان، نقاشی‌های متنوع آن‌ها را از یک موضوع می‌پذیرد. در این روش، چندین نقاشی مختلف از یک موضوع کشیده و برای گفت‌وگو به نمایش گذاشته می‌شود.

ارائه‌ی موضوعات معین، نقاشی آزاد، نقاشی برای قصه، نقاشی تخیلی و ...، تنها بهانه‌هایی برای دستیابی به گنجینه‌ی تصاویر ذهنی کودکان هستند.

در واقع، معلم در کلاس فضای مناسب را فراهم می‌آورد، انگیزه‌ی لازم را برای شروع کار ایجاد می‌کند و دانش‌آموزان را ضمن بحث و گفت‌وگو، بر موضوع متمرکز می‌سازد. او در شروع کار، آن‌ها را راهنمایی و در حین کار، روش‌های مناسب را یادآوری می‌کند. معلم با تحسین زیبایی کارهای دانش‌آموزان و تأیید و تشویق آن‌ها در مراحل مختلف، به فعالیت جذابیت بیشتری می‌بخشد و پس از پایان کار، گفت‌وگوی بچه‌ها را در مورد نقاشی‌ها رهبری می‌کند.

وقتی شاگردان شروع به نقاشی می‌کنند، معلم نیز آن‌ها را در مورد ایجاد هماهنگی، نظم و زیبایی بیشتر راهنمایی می‌کند. کودکان، نظم و ترکیب زیبا را از طبیعت و محیط زندگی، معلمان، والدین، هم‌سالان، آثار هنری و حتی اشیای طراحی شده در خانه، مدرسه و اجتماع می‌آموزند. در روش آموزش غیرمستقیم که کشف ویژگی‌های موضوع و فعالیت خلاقه بر پایه‌ی حساسیت بصری انجام می‌شود، نتیجه‌ی بسیار ارزشمندی به دست می‌آید.

۴- وسایل و ابزار نقاشی

ابزار و وسایل نقاشی بسیار متنوع‌اند. معلم می‌تواند توجه کودکان را به انواع مواد طبیعی در دسترس که رنگین هم هستند^۱، جلب کند و آن‌ها را به یافتن نمونه‌های مختلف که برای سلامتی کودکان ضرر ندارد، تشویق کند. یافتن و جایگزین کردن ابزار و وسایل در دسترس به جای قلم‌مو^۲ و ... برای نقاشی، به آن‌ها می‌آموزد که با هر روش ابداعی یا هر وسیله‌ی در دسترس، می‌توانند به فعالیت هنری بپردازند و به ابزار و وسایل خاصی وابسته نباشند. به طور کلی مجموعه‌ی وسایلی که برای نقاشی به کار می‌روند، به سه بخش تقسیم می‌شوند.

۱- وسایل تأثیرگذار (مثل: مداد و پاستل)؛ ۲- وسایل تأثیرپذیر (مثل: کاغذ و مقوا)؛

۳- وسایل کمکی (مثل: چسب، گیره و تخته‌ی زیردستی).

در این جا با نمونه‌های متداول این وسایل بیشتر آشنا می‌شویم.

۱- وسایل تأثیرگذار: بیشتر وسایل تأثیرگذار، روی سطوح مختلف اثری به جا می‌گذارند

۱- زردچوبه، زعفران، پوست گردو، آب‌تره، تفاله‌ی چای، آب آلبالو، پوست چغندر پخته شده و

۲- مسواک، چوب بستنی، نی‌آشامیدنی مستعمل، در خودکار، فرچه، برس کوچک و

اما برای این وسایل، سطوح مناسبی ساخته شده است تا نقوش را به بهترین صورت و به گونه‌ای ماندگار، ثبت کنند.

به طور کلی، انسان با هر وسیله‌ای که تأثیری بر جای می‌گذارد – حتی با یک مداد ساده یا یک تکه زغال – نقاشی می‌کند. اغلب، زیبایی نقاشی‌ها به تنوع رنگ آن‌هاست؛ از این رو، وسایل نقاشی رنگ‌های بسیاری دارند. در صورتی که رنگ‌های زیادی در دسترس نباشد، با ترکیب رنگ‌های موجود، می‌توان رنگ‌های متنوع‌تری به دست آورد. ترکیب رنگ‌ها در آب‌رنگ و گواش، بسیار ساده و در مداد رنگی و پاستل، مشکل‌تر است.

رنگ‌های قرمز، زرد و آبی، ترکیبات متنوعی ایجاد می‌کنند. از ترکیب زرد و قرمز، نارنجی، از ترکیب آبی و زرد، سبز و از ترکیب قرمز و آبی، بنفش به دست می‌آید. هر یک از این رنگ‌ها در ترکیب با سفید، روشن‌تر و ملایم‌تر می‌شود (مانند قرمز + سفید ← صورتی) و در ترکیب با سیاه، کدر و تیره می‌شود (مانند آبی + سیاه ← سرمه‌ای).

در پایه‌ی اوّل لازم است کودکان سه رنگ اولیه و ترکیب آن‌ها را بشناسند و در کارهای خود به کار ببرند. بهتر است این آموزش از روز اول کلاس نقاشی آغاز شود. ممکن است بعضی کودکان، بنا بر توانایی و تجربه‌ی فردی‌شان، تعداد بیشتری از رنگ‌ها را بشناسند و به کار ببرند. اما در پایه‌ی اول، شناخت و به کارگیری شش رنگ قرمز، زرد، آبی، نارنجی، سبز و بنفش لازم است.

● **مداد رنگی** متداول‌ترین و در دسترس‌ترین وسیله‌ی رنگی برای بچه‌هاست. مداد رنگی‌های مختلف با رنگ‌های متنوع در بازار وجود دارد. روش‌های کار با مداد رنگی نیز متنوع است. هنگام نقاشی، از نوک، پهنای و تراشه‌ی مداد رنگی استفاده می‌شود. نوک مداد رنگی برای کشیدن خطوط گوناگون و پیاده کردن طرح بسیار مناسب است. سطوح را اغلب با پهنای مداد رنگ می‌زنند. گاهی هم نقاشی را با پاشیدن تراشه‌های مداد رنگی بر سطح کاغذ و مالش دادن آن با دستمال کاغذی یا پنبه، رنگ آمیزی می‌کنند؛ این روش برای رنگ آمیزی سطوح بزرگ - مثل آسمان - مناسب است. میزان فشار دست و نوع کشیدن مداد روی کاغذ، باعث پررنگ یا کم‌رنگ شدن سطح می‌شود. بچه‌ها اغلب، سطوح را با هیجان و به طور نامنظم رنگ آمیزی می‌کنند. با توجه به خصوصیت فردی بچه‌ها، می‌توان طی پایه‌های تحصیلی مختلف و به تدریج، رنگ آمیزی یک دست‌تر و پررنگ‌تر را به آن‌ها آموخت (البته بدون این که ویژگی‌های فردی کار آن‌ها را از بین ببریم).

مداد رنگی‌های معمولی اگر خیس شوند، پررنگ‌تر می‌شوند. برای رنگ‌آمیزی با مداد رنگی، روش‌های مختلفی وجود دارد. اغلب بچه‌ها تمایل دارند که هر چیزی را هم‌زمان با کشیدن، رنگ‌آمیزی کنند. بهتر است در پایه‌ی اول، آن‌ها را آزاد بگذاریم ولی در پایه‌های بالاتر و هنگام کشیدن موضوعات کامل‌تر و پیچیده‌تر که به تمرکز بیشتری نیاز دارند، بچه‌ها می‌توانند ابتدا طرح خود را کامل کرده و سپس، آن را رنگ‌آمیزی کنند. برای کشیدن طرح اولیه هم بهتر است از مداد سیاه معمولی استفاده نکنند؛ زیرا گرافیت آن با رنگ‌های دیگر مخلوط می‌شود و شفافیت رنگ‌ها را از بین می‌برد. اگر بچه‌ها برای کشیدن طرح خود از مداد رنگی (به رنگ دل‌خواه) استفاده کنند، این مشکل به‌وجود نمی‌آید. بعضی از بچه‌ها، هر چیز را با رنگ خاص آن طراحی می‌کنند؛ برای مثال، بدنه‌ی درخت را با رنگ قهوه‌ای و شاخ و برگ آن را با رنگ سبز طراحی می‌کنند. باید آن‌ها را در به‌کارگیری روش‌های شخصی آزاد گذاشت. البته لازم است به آن‌ها بگوییم که پس از تکمیل طرح، آن را از بالا به پایین رنگ‌آمیزی کنند؛ یعنی، اول عناصر بالای صفحه را رنگ کنند و سپس به بخش‌های پایین بپردازند؛ زیرا کشیده شدن دست یا آستین لباس بر سطح رنگ‌آمیزی شده، باعث از بین رفتن شفافیت رنگ‌ها و تداخل آن‌ها می‌شود. کودکان می‌توانند صفحه‌ی کاغذ را در جهات مختلف بچرخانند و با این روش، همه‌ی قسمت‌ها را رنگ کنند.

تعداد انگشت‌شماری از بچه‌ها تمایلی به استفاده از رنگ در نقاشی خود ندارند و اغلب به صورت تک رنگ کار می‌کنند. در این موارد باید ضمن محترم شمردن آزادی فردی کودک، با تذکر به موقع و جلب توجه او به اهمیت رنگ‌ها در طبیعت و آنچه در اطراف ما وجود دارد (مانند وسایل شخصی)، علاقه و اشتیاق لازم را در به‌کارگیری رنگ، در او ایجاد کرد. باید بدانیم که با صبر و حوصله و راهنمایی مؤثر، به مرور زمان، تغییراتی در روش کار این‌گونه بچه‌ها حاصل خواهد شد.

مداد رنگی وسیله‌ی مناسبی برای کودکان در سنین مختلف است؛ بنابراین، بچه‌ها می‌توانند به دلخواه در پایه‌های مختلف، از این وسیله برای نقاشی استفاده کنند.

● **مداد شمعی و پاستل روغنی** نیز برای نقاشی کودکان، ابزارهای بسیار خوبی هستند. این وسایل، اغلب به دلیل اندازه‌ی مناسبی که دارند، به راحتی در دست بچه‌ها جا می‌گیرند و چون چرب‌اند، به آسانی و با سرعت سطوح را رنگ می‌کنند و قدرت رنگ‌دهی خوبی هم دارند. مداد شمعی و پاستل روغنی برای کارهای ظریف و موضوعاتی با ریزه‌کاری زیاد، مناسب نیستند (تنها نوع خاصی از پاستل روغنی با نوک ظریف وجود دارد که برای این‌گونه کارها مناسب است اما به دلیل

شکنندگی زیاد، کارکردن با آن برای کودکان دشوار است) هنگام کارکردن با مداد شمعی، باید فشار دست زیاد باشد تا نقاشی پررنگ و زیبا به نظر آید. اگر در هنگام کار، مداد شمعی یا پاستل روغنی تکه تکه شد یا شکست، می توان از تمامی تکه های آن برای کشیدن نقاشی های بعدی استفاده کرد.

● **آبرنگ** یکی دیگر از موادّ متداول برای نقاشی کودکان است. پس از افزودن آب به رنگ، می‌توان با قلم‌مو از آن استفاده کرد. برای کار با آبرنگ و گواش قلم‌موهایی با موی نرم مناسب است. قلم‌مو با ضخامت‌های مختلف، خطوط پهن و نازک ایجاد می‌کند اما کنترل آن از مداد بسیار دشوارتر است. در نقاشی با آبرنگ، می‌توان (بدون استفاده از مدادرنگی) طراحی و رنگ‌آمیزی را به‌طور هم‌زمان انجام داد. علاوه بر این، با کم و زیاد کردن میزان آب، رنگ‌ها به راحتی کم‌رنگ و

پررنگ می‌شوند. کودکان با آبرنگ، بسیار آزاد و با روش شخصی کار می‌کنند. برای کار با آبرنگ، ظرف آب مورد استفاده باید بزرگ و سنگین باشد تا با حرکت‌های کوچک بچه‌ها و تکان‌های میز، واژگون نشود. پس از هر بار استفاده از قلم‌مو، باید آن را در آب شست و سپس از رنگ دیگری استفاده کرد. پس از پایان کار نیز باید قلم‌مو را کاملاً بشوییم؛ موهای آن را به صورت اولیه جمع کنیم و آن را به حالت سربالا در لیوان بگذاریم تا خشک شود.

بهتر است نقاشی با آبرنگ روی کاغذ ضخیم یا مقوایی که آب را به خوبی جذب می‌کند، انجام شود. استفاده از کاغذ براق برای آبرنگ و گواش مناسب نیست.

اگر کودکی نقاشی خود را کُند و با اشکال رنگ می‌کند، می‌توان کار با آبرنگ را به او پیشنهاد کرد تا با سرعت و سهولت بتواند سطوح بزرگ را به کمک قلم‌مو رنگ‌آمیزی کند. آبرنگ نامرغوب، میزان رنگ‌دهی کم و قدرت رنگی ضعیفی دارد و کارکردن با آن مشکل است. برای استفاده از این گونه آبرنگ‌ها باید قلم‌مو ی پر آب را چندین بار در رنگ چرخاند تا رنگ بیشتری به

خود بگیرد. هنگام کار با آب‌رنگ، باید کاغذ را تا خشک شدن کامل رنگ‌ها در حالت افقی نگه داشت تا رنگ شُرّه نکند.

استفاده از آب‌رنگ و گواش برای اولین برنامه‌ها مناسب نیست.

یکی از روش‌های مناسب کار با کودکان، ترکیب پاستل روغنی یا مداد شمعی با آب‌رنگ است. اگر اجزای اصلی نقاشی با پاستل روغنی کار شود، می‌توان زمینه‌هایی مثل آسمان، دریا، دشت، کوه و ... و سطوح بزرگ را به سرعت و با خیال راحت با قلم‌مو و آب‌رنگ رنگ‌آمیزی کرد؛ پاستل روغنی به علت چرب بودن، مانع نفوذ آب می‌شود و نقوش رنگ شده با آن، از زیر آب‌رنگ بیرون می‌زنند. این روش برای کودکانی که محدوده‌های اشیاء را به سادگی نمی‌توانند رنگ کنند، بسیار مناسب است.

با استفاده از این روش، این‌گونه کودکان بدون ترس و ناراحتی، نقاشی می‌کنند و لذت می‌برند؛ زیرا رنگ‌ها با هم تداخل پیدا نمی‌کنند و کار خراب نمی‌شود. کودکان با تمرین کردن، در پایه‌های بالاتر می‌توانند رنگ‌آمیزی دقیق و روش رعایت کردن محدوده‌های رنگی را بیاموزند.

● **گواش** وسیله‌ی مناسب دیگری برای نقاشی است که قدرت رنگی زیادی دارد و به صورت غلیظ مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای رنگ‌آمیزی با گواش – مانند آب‌رنگ – کمی آب به آن

می‌افزایند و با قلم‌مو رنگ‌آمیزی می‌کنند ولی میزان آب ترکیبی آن کمتر از آبرنگ است. برای رنگ‌آمیزی کافی است قلم‌مو را تا نیمه‌ی قسمت موها رنگی کرد. یکی از ویژگی‌های مهم گواش این است که می‌توان روی رنگ تیره، پس از خشک شدن، دوباره لکه‌ی رنگ روشن اجرا کرد. گواش روی کاغذ یا مقوا یا هر زمینه‌ی دیگر، لایه‌ی ضخیمی ایجاد می‌کند؛ از این رو، برای نقاشی روی سفال، سنگ، چوب و ... مناسب است. هم‌چنین، وسیله‌ی مناسبی برای نقاشی با مُهر و چاپ رنگی است. برای استفاده از گواش باید پس از مصرف یک رنگ، قلم‌مو را کاملاً شست و سپس از رنگ دیگری استفاده کرد تا رنگ‌ها شفافیت خود را از دست ندهند و با هم مخلوط نشوند. رنگ گواش غلیظ است؛ از این رو، برای نگهداری از قلم‌مو باید پس از پایان کار، آن را به خوبی شست و به حالت اولیه (بسته) سربالا در لیوان قرار داد تا خشک شود. با این کار، عمر قلم‌مو بیشتر می‌شود. برای کار چاپ، بهتر است مقداری گواش را روی قسمتی از یک بشقاب یا سینی پلاستیکی یا سطح مشابه بمالید و کمی آب به آن اضافه کنید. آن‌گاه، مُهر را در رنگی که ساخته‌اید، بمالید.

* در صورت دسترسی نداشتن به گواش، می‌توان با رنگ پلاستیک نقاشی ساختمان هم کار کرد. از سه رنگ قرمز، زرد و آبی و سفید برای ساختن رنگ‌های متنوع استفاده می‌شود. قبل از شروع به کار، گواش یا رنگ پلاستیک را کاملاً به هم می‌زنند تا رنگ، یک‌دست و برای کار، آماده شود.

* اگر کودکان هنگام نقاشی، دست و صورت خود را رنگی می‌کنند و کنترل آن‌ها ممکن نیست، می‌توانید برنامه‌ی رنگ‌آمیزی با گواش را به پایه‌ی بالاتر موكول كنید.

* دیگر وسایل نقاشی مانند پاستل‌های گچی، پودرهای رنگی (لاجورد، شن‌گرف و ...)، رنگ روغن، آکرلیک و ... هم برای نقاشی مناسب‌اند، البته بهتر است از این وسایل با صلاح‌دید معلم و رعایت نکات ایمنی در کلاس استفاده شود. در دوره‌ی ابتدایی، استفاده از انواع ماژیک توصیه نمی‌شود.

۲- وسایل تأثیرپذیر: وسایل تأثیرپذیر زیادی چون انواع کاغذ، مقوا، پارچه، چوب، سنگ، حصیر و ... برای نقاشی مناسب‌اند ولی راحت‌ترین، در دسترس‌ترین و متداول‌ترین زمینه‌های کار در نقاشی کودکان، مقوا و کاغذ است. کاغذ مناسب نقاشی کودکان - از قطع کوچک تا بزرگ - باید به اندازه‌ی کافی ضخیم باشد تا به سادگی و با حرکت دست بچه‌ها، تا نخورد و پاره و مچاله نشود. انواع کاغذهای سفید و رنگی، مقوای گوناگون با بافت ریز و درشت (مقوای کارتن بسته‌بندی)، پارچه‌ی چلوار و متقال، گونی کفنی، تخته سه‌لا، سنگ، سفال و ... برای نقاشی کودکان مناسب‌اند. این

وسایل با صلاح دید معلم در حد امکانات مدرسه تهیه می‌شوند و مورد استفاده قرار می‌گیرند. برای ایجاد شرایط یکسان در کلاس، بهتر است با توجه به امکانات موجود، وسیله و کاغذ را مشخص کنید تا همه‌ی بچه‌ها وسایل یکسانی داشته باشند و به علت کیفیت متفاوت ابزارها، بعضی نقاشی‌ها کم‌رنگ و نازیبا نشود؛ چون کودکان متوجه این تفاوت‌ها نیستند و ممکن است چنین تصور کنند که خود، توانایی لازم برای کشیدن یک نقاشی زیبا را ندارند؛ اگر چه این مشکل به کیفیت پایین وسایل آن‌ها مربوط باشد. به والدین توصیه کنید ابزار لوکس و گران قیمت برای کار در کلاس تهیه نکنند.

برای نقاشی کودکان استفاده از پوستر باطله به جای کاغذ و مقوا به دلیل اندازه‌ی بزرگ آن مناسب است. اگر روزنامه باطله با لایه‌ای از رنگ پلاستیک سفید پوشانده شود، پس از خشک شدن سفت و ضخیم می‌شود و زمینه‌ی مناسبی برای کار با آب‌رنگ، گواش و پاستل خواهد بود. در پایه‌های اول و دوم – در صورت امکان – می‌توان این روزنامه‌های رنگ شده و آماده را به قسمت پایین دیوار کلاس نصب کرد تا بچه‌ها در حالت ایستاده روی آن کار کنند؛ در غیر این صورت، می‌توان آن‌ها را کف کلاس پهن کرد تا بچه‌ها با آزادی بیشتر روی آن نقاشی کنند. با چسباندن لبه‌ی چند ورقه‌ی پوستر به هم نیز زمینه‌ی بسیار بزرگی فراهم می‌شود که همه‌ی بچه‌ها می‌توانند در اطراف آن بنشینند و به صورت گروهی کار کنند؛ به این ترتیب با وسایل در دسترس امکاناتی برای کودکان فراهم می‌آید که به طور گروهی و دسته‌جمعی در قطع بزرگ نقاشی کنند.

بعضی از کاغذهای باطله مانند کاغذهای بسته‌بندی، مقوای ضخیم کارتن، قوطی کفش و جعبه‌ی شیرینی را می‌توان به صورت مستقیم و بدون آماده سازی برای نقاشی مورد استفاده قرار داد. روی پاکت و کاغذ باطله، مقوای ضخیم، فیبر، تخته سه‌لا، گونی کنفی و ... نیز می‌توان با گواش نقاشی کرد. گواش لایه‌ی ضخیمی روی این زمینه‌ها ایجاد می‌کند و نوشته‌ها و تصویرهای پوستر را می‌پوشاند؛ به این ترتیب، به لایه‌ای از رنگ پلاستیک سفید نیازی نیست.

برای نقاشی با آب‌رنگ و گواش، بهتر است اطراف مقوا یا کاغذ را با چسب (نواری یا کاغذی) به میز (یا تخته شاسی) بچسبانیم. کاغذ یا مقوا، پس از رنگ شدن با آب رنگ و گواش، باد می‌کند و حالت صاف اولیه‌اش را از دست می‌دهد. اگر کاغذ با چسب ثابت شده باشد، پس از خشک شدن به حالت اولیه باز می‌گردد. در پایان کار نقاشی، چسب دور کار را به آرامی بردارید و آن را از سطح میز (یا تخته شاسی) جدا کنید.

دانش‌آموزان باید نام خود و مشخصات کار را پشت نقاشی بنویسند و آن را در یک پوشه نگهداری کنند.

بهتر است به بچه‌ها بیاموزیم که برای نگهداری از نقاشی‌های خود، پوشه‌ی مقوایی محکمی تهیه کنند و نقاشی‌هایشان را داخل آن قرار دهند؛ به این ترتیب، از پاره‌شدن، تا شدن و مچاله‌شدن آن‌ها جلوگیری می‌شود. به علاوه، بچه‌ها همواره باید مراقب باشند که کاغذهای نقاشی در جای مرطوب یا خیس قرار نگیرند؛ زیرا رطوبت و نم، کاغذها را خراب می‌کند و نقاشی‌های آب‌رنگ و گواش را از بین می‌برد.

۳- وسایل کمکی: وسایل کمکی لازم برای نقاشی قلم‌مو، پاک‌کن، تراش، چسب (نواری یا کاغذی)، گیره‌ی کاغذ، تخته‌ی شاسی یا تخته‌ی طراحی است. در صورت امکان، می‌توان سه پایه‌های

کوچک - مخصوص بچه‌ها - را به حالت عمودی یا مایل برای نقاشی استفاده کرد. همچنین، برای ثابت کردن رنگ نقاشی‌های آب‌رنگ و گواش و جلوگیری از صدمه دیدن آن‌ها با آب، می‌توان از اسپری بی‌رنگ مخصوص نقاشی استفاده کرد. این کار باید زیر نظر معلم یا دیگر بزرگ‌سالان انجام پذیرد تا خطری برای کودکان ایجاد نشود. هنگام استفاده از آب‌رنگ و گواش، بهتر است بچه‌ها روپوش مناسب، پیش‌بند، کاور یا لباس مستعمل بپوشند تا لباس آن‌ها رنگی یا کثیف نشود.

ب - فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

مجموعه‌ی فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در ساعت درس هنر انجام می‌دهند تا به اهداف کلی درس هنر در بخش نقاشی برسند، با عنوان فعالیت‌های یادگیری آمده است.

مهم‌ترین موضوع در انجام دادن فعالیت‌ها، مدیریت کلاس نقاشی، به ویژه از نظر زمان است. معلم برای ایجاد انگیزه، ارائه‌ی موضوع، آماده کردن وسایل نقاشی، به اجرا درآوردن فعالیت، جمع‌آوری وسایل، چیدن کارهای نقاشی و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، فقط ۴۵ دقیقه فرصت دارد.

توصیه‌هایی برای اجرای برنامه‌ی نقاشی

۱- کودکان، همان‌گونه که در راه رفتن، صحبت کردن، گریه کردن و خندیدن شیوه‌ی مخصوص به خود را دارند، در نقاشی کردن نیز روش خاص خود را می‌یابند.

۲- هیچ کودکی مجبور نیست نقاشی بکشد بلکه معلم می‌تواند همه‌ی دانش‌آموزان را تشویق کند و به طور غیرمستقیم به آن‌ها کمک کند تا نقاشی بکشند. در صورتی که کودکی اصلاً تمایل به نقاشی کشیدن ندارد، می‌تواند هر فعالیت هنری دیگری را که مورد علاقه‌ی اوست و به فضای کلاس لطمه نمی‌زند (تمرکز دیگران را از بین نمی‌برد)، انجام دهد. تأکید زیاد معلم بر یک فعالیت یا اصرار او بر انجام دادن کاری خاص هم ضرورت ندارد. در مواردی، کودکان تمایل به انجام دادن بعضی از برنامه‌ها ندارند؛ زیرا با روحیه‌شان تطبیق نمی‌کند. اگر آن‌ها را به نقاشی کشیدن مجبور کنیم، ممکن است نقاشی خود را پاره کنند. معلم آگاه سعی می‌کند با هدایت کودک به فعالیت مناسب و مورد علاقه‌اش، مانع به وجود آمدن چنین شرایطی شود.

۳- برای ایجاد انگیزه، در شروع کار، تشویق و جلب اعتماد کودکان اهمیت زیادی دارد؛ به

این ترتیب، کودکان درمی‌یابند که هر چه بکشند زیبا و جالب است و با اعتماد به نفس و شهامت بیشتری به فعالیت می‌پردازند.

۴- در پایه‌ی اول تأکید بر چیزهایی که برای کودکان آشنا، ملموس و دوست‌داشتنی هستند، بسیار مفید است. ارائه‌ی موضوع جالب، جدید و متناسب با روحیه‌ی بچه‌ها که با زندگی آن‌ها ارتباط نزدیک داشته باشد، انگیزه‌ی خوبی برای شروع کار است. بسیاری از موضوعات تخیلی، هم باعث شادی و نشاط بچه‌ها می‌شود و هم انگیزه‌ای قوی برای کار ایجاد می‌کند، مانند سفر به کره‌ی ماه، بالن‌سواری، سُرُسره‌بازی روی رنگین کمان، پرواز در آسمان با بال پرندگان و زندگی بدون جاذبه‌ی زمین.

۵- در هر برنامه، ارائه‌ی موضوعات متنوع از ساده به مشکل زمینه‌های درک کامل مباحث را فراهم می‌آورد؛ برای مثال، در پایه‌ی اول، برای نقاشی با موضوع معین می‌توان از یک نوع گل یا حیوان دلخواه کودکان، صورت انسان، اشیاء جالب و مورد علاقه‌ی کودکان در برنامه‌ها استفاده کرد. در مرحله‌ی بعد، بچه‌ها می‌توانند انسان را با اجزای بدنش نقاشی کنند.

در پایه‌ی دوم، نقاشی از انواع گل‌ها، میوه‌ها، حیوانات با توجه به فضای اطراف و در پایه‌ی سوم مراحل رشد گیاهان، حیوانات و فصل‌های سال مناسب است.

۶- پس از هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب موضوع مناسب، در مورد جنبه‌های مختلف آن از بچه‌ها سؤال کنید. سؤال و جواب باعث تمرکز فکر روی موضوع می‌شود و قدرت تخیل آن‌ها را بارور می‌کند به این ترتیب، ابتدا موضوع در ذهن بچه‌ها تصویر می‌شود و سپس، نقاشی آغاز می‌گردد. انتخاب جزئیات موضوع و شکل و اندازه و رنگ و محل قرارگیری آن‌ها در صفحه، به دل‌خواه دانش‌آموز است.

بعضی از کودکان برای تخیل موضوع و ترسیم شکل‌ها، احساس ضعیف می‌کنند و از این که در کشیدن موضوع موفق نشوند، می‌ترسند. این کودکان به کمک بیشتری نیاز دارند. شاید نداشتن اطلاعات کافی در مورد موضوع، عامل ترس آن‌ها از شروع کار باشد؛ به عبارت دیگر، ایجاد نظم ذهنی و آسان‌سازی موضوع، اولین قدم برای تسلط بر آن است. گفت‌وگو در مورد موضوع و ویژگی‌های آن و استفاده از دیگر روش‌های کمکی، مانند نشان دادن تصاویر متنوع از موضوع برای شناخت دقیق‌تر و کامل‌تر، به این کودکان کمک زیادی می‌کند. پس از مشاهده و بررسی اولیه‌ی موضوعات در دسترس (مانند گل یا میوه)، استفاده از ذره‌بین به شناخت بهتر کودکان کمک می‌کند. قبل از شروع نقاشی، تصویر یا نمونه‌ی زنده‌ی موضوع را از دید کودکان پنهان کنید.

۷- به کودکان پیاموزید که قبل از شروع نقاشی، در مورد موضوع خوب فکر کنند، آن را در ذهن خود مجسم کنند یا در خیال خود بسازند و بعد، هر چه را به نظرشان می‌رسد، بکشند. بهتر است این روش برای آن‌ها به صورت عادت درآید.

معلم با تأیید شکل‌های ساده و غیرکاملی که کودکان کشیده‌اند و تشویق آن‌ها، به آنان اعتماد به نفس می‌دهد. بچه‌ها می‌آموزند که باید در مورد موضوع، بیشتر بدانند، دقت کنند و به رفع نواقص کار خود بپردازند. این امر، مانع تقلید کردن کودکان از یک‌دیگر می‌شود؛ زیرا هر یک از آن‌ها احساس می‌کند که خود، دنیای ذهنی جالبی برای نشان دادن دارد.

در پایه‌ی اول، بهتر است کودکان را تشویق کنیم که شکل‌های محیط خود را پیدا کنند و نام هر یک را بگویند؛ تفاوت‌های آن‌ها را تشخیص دهند و ویژگی‌های آن‌ها را به خاطر بسپارند. هم‌چنین، نام رنگ‌ها را بدانند و تفاوت‌های آن‌ها را تشخیص دهند. کودکان در این پایه باید بدانند که هر چیز چه رنگی است.^۱ بررسی شکل‌ها و رنگ‌ها علاوه بر کلاس، باید در ساعات دیگر نیز توسط

۱- معلم پس از آشنا کردن کودکان با رنگ‌های طبیعی هر چیز، به آن‌ها یادآوری می‌کند که مجبور نیستند همیشه هر چیز را به رنگ طبیعی آن نقاشی کنند. کودکان هنگام رنگ‌آمیزی، باید آزادانه رنگ‌های ذهنی خود را به کار ببرند.

کودک ادامه باید. معلم می‌تواند هر هفته، در کودکان نسبت به موضوع خاصی تمرکز ایجاد کند؛ مثلاً در شش هفته‌ی اول، از آن‌ها بخواهد که فقط شکل‌های گرد را در محیط زندگی خود و طبیعت جست‌وجو کرده و سپس، در کلاس درباره‌ی تنوع آن‌ها صحبت کنند. هم‌زمان، در همان چند هفته نیز یکی از رنگ‌های زرد، قرمز، آبی، سبز، نارنجی و بنفش را در طبیعت و اشیای پیرامون خود جست‌وجو کنند؛ برای مثال، یک هفته به جست‌وجوی رنگ آبی در طبیعت و محیط زندگی خود بپردازند. و هفته‌ی بعد، رنگ قرمز را در طبیعت و محیط زندگی خود جست‌وجو کنند. هر هفته به رنگ خاصی بپردازند تا با انواع هر یک از رنگ‌ها آشنا شوند (مانند انواع رنگ سبز در طبیعت و محیط زندگی) و بتوانند در کارهای خود از آن‌ها استفاده کنند؛ به این ترتیب، پس از دو یا سه ماه، شناخت آن‌ها از رنگ‌های اولیه کامل می‌شود. در پایه‌ی اول، آموزش شش رنگ لازم است ولی یادگیری هر رنگ به طور عمیق صورت می‌گیرد. پس از شش هفته، معلم می‌تواند توجه کودکان را به شکل‌های چهارگوش جلب کند و پس از آموزش انواع چهارگوش‌ها، سه گوش‌ها را به آنان بیاموزد تا در محیط اطراف خود به آن‌ها توجه کنند. کودکانی که در پایه‌ی اول درباره‌ی رنگ‌ها، شکل‌ها، بافت‌ها و ... چیزهایی می‌آموزند و آن‌ها را به صورت عملی تجربه می‌کنند، هنگامی که در پایه‌های بالاتر با مباحث پیچیده‌تری روبه‌رو می‌شوند، زمینه‌ی مناسبی برای فعالیت دارند و با تکمیل تجربه‌های خود، دانش و مهارت کافی پیدا می‌کنند. در پایه‌ی دوم، معلم توجه دانش‌آموزان را به انواع رنگ‌های ترکیبی جلب می‌کند. آن‌ها نام رنگ‌های قهوه‌ای، خاکستری، فیروزه‌ای، سرخابی، گل‌بهی، نیلی، کاهویی، پسته‌ای، زرشکی، تخم‌مرغی، گردویی، صدفی، بژ، پرتقالی، سبز آبی و ... را می‌شناسند و با انواع درجه‌های تیره و روشن رنگ‌ها آشنا می‌شوند. دانش‌آموزان را با شکل‌های ترکیبی مانند تخم‌مرغی، گل‌ابی‌شکل، به شکل قطره‌ی آب، استوانه‌ی، کله‌قندی و ... هم می‌توان آشنا کرد و مثال‌های مناسبی از نمونه‌های متنوع طبیعت را به آن‌ها نشان داد. دانش‌آموزان پس از آشنایی با شکل‌ها و رنگ‌های متنوع طبیعت، نقاشی‌های کامل‌تر، پیچیده‌تر و پیشرفته‌تری می‌کشند.

۸- با ارائه‌ی برنامه‌ی مناسب، روش صحیح کار و استفاده و نگهداری از ابزارها را به کودکان بیاموزید. آن‌ها آزادند با هر ابزار و ماده‌ای که در اختیار دارند، نقاشی کنند و برای این کار ابتکار عمل داشته باشند. مهم‌ترین عامل در برنامه، وجود معلم هوشیار و خلاق است که حساسیت بصری و خلاقیت کودکان را تقویت می‌کند و آن‌ها را یاری می‌دهد که به کمک ابزاری که در اختیار دارند، ایده‌های خود را به اجرا در آورند.

۹- برخی از دانش‌آموزان ابتدا می‌گویند که نمی‌دانند موضوع موردنظر را چگونه نقاشی کنند

یا نمی‌توانند آن را بکشند. برای این کودکان، از روش دایره‌ها کمک بگیرید. دایره برای کودکان شکل آشنایی است. در پایه‌ی اول، با ترسیم یک دایره روی تخته، نام شکل را از آن‌ها پرسید. ممکن است هر کس این شکل را چیزی بنامد؛ مثلاً توبی، گردی، گردالو، دایره و با این روش، دانش‌آموزان می‌آموزند که هر چه را در ذهن دارند، آزادانه بیان کنند. سپس، از آن‌ها بخواهید که با دست خود، دایره‌های نامرئی کوچک و بزرگی در هوا رسم کنند و نام چیزهایی را که به شکل دایره‌اند، به زبان بیاورند؛ برای مثال، ماه، خورشید، سیب، چرخ ماشین، بادکنک، میوه‌ها، سنگ، دکمه و پس از آن، با ابزار خود روی صفحه‌ی کاغذ دایره‌هایی به اندازه‌های مختلف بکشند. سپس، چند دایره را انتخاب کرده و به کمک خطوط و نقوش اضافی، آن‌ها را کامل کنند تا شبیه گیلان، دوچرخه، عینک، خورشید، صورت انسان، ساعت یا هر چیز دلخواه دیگر شوند؛ به این ترتیب، آمادگی لازم برای شروع نقاشی ایجاد می‌شود. اکنون باید به موضوع اصلی که حیوان مورد علاقه‌ی کودکان – مثلاً جوجه، کلاغ، گربه و ... – است، توجه کنند. از آن‌ها بخواهید که به جای سر حیوان دایره‌ای رسم کنند که نه خیلی کوچک و نه خیلی بزرگ باشد. سپس، اجزای صورت را متناسب با موضوع نام ببرند و آن‌ها را به دایره اضافه کنند. آن‌گاه، دایره‌ی بزرگ‌تری به جای بدن حیوان رسم کنند که با گردن، به سرش چسبیده باشد و دست و پا یا بال و دم حیوان را به این دایره‌ی بزرگ وصل کنند. با این روش آسان، تصویر کامل حیوان ترسیم می‌شود. وقتی کودکان تصویر کامل شده را می‌بینند، به توانایی‌های خود پی می‌برند و اعتماد به نفس پیدا می‌کنند. تشویق و تأیید کارهای ساده‌ی کودکان، باعث تقویت روحیه‌ی آنان و ادامه‌ی بهتر کار می‌شود.

در اوایل سال تحصیلی، معلم می‌تواند موضوعات و برنامه‌های مختلف را با تأکید بر روش دایره‌ها در کلاس اجرا کند تا کودکان، به تدریج اعتماد به نفس لازم را برای شروع فعالیت‌های مختلف پیدا کنند و ترس و ناتوانی خود را از یاد ببرند. پس از چند تجربه‌ی موفق و تأیید معلم، آن‌ها هم به راحتی نقاشی می‌کنند؛ موضوعات مختلف را به سادگی در ذهن خود تصویر می‌کنند و با اشتیاق، به کاغذ انتقال می‌دهند. آن‌ها دیگر برای کشیدن موضوعات، احساس تردید یا یأس نمی‌کنند؛ زیرا روش دایره‌ها را برای همه‌ی فعالیت‌های نقاشی می‌توان به کار برد. باید توجه داشت که استفاده از دیگر شکل‌ها – از جمله سه‌گوش‌ها و چهارگوش‌ها – در کار آزاد است و کودکان می‌توانند از انواع آن‌ها در نقاشی خود استفاده کنند.

در پایه‌های دوم و سوم، کودکان راحت‌تر نقاشی می‌کنند. اگر بعضی از دانش‌آموزان هنوز شکل‌های مختلف را به دشواری می‌کشند، باید با استفاده از روش دایره‌ها به آن‌ها کمک کرد. اگر کشیدن موضوعی برای دانش‌آموز دشوار است، معلم درباره‌ی موضوع گفت‌وگو می‌کند و به کمک روش دایره‌ها، نقاشی کردن را برای او آسان می‌سازد.

برای مثال، قبل از شروع نقاشی در مورد گربه، معلم زمانی را برای گفت‌وگو درباره‌ی گربه و بچه گربه، روابط آن‌ها با هم، خصوصیات مهم گربه‌ها، حرکات، شکل، رنگ، اندازه و بافت بدن گربه‌ها، محیط زندگی و نحوه‌ی غذا خوردن آن‌ها در نظر می‌گیرد. در صورت امکان، گربه یا بچه گربه‌ای را به کودکان نشان دهید یا عکس و تصاویر متنوعی از انواع گربه‌ها و شیوه‌ی زندگی آن‌ها در اختیار دانش‌آموزان بگذارید. آن‌ها می‌توانند با دیدن و لمس کردن گربه و گفت‌وگو درباره‌ی آن یا تعریف کردن قصه‌ای در مورد گربه‌ها این تجربه را کامل کنند. در ضمن گفت‌وگو با دانش‌آموزان و تشویق کردن آن‌ها به تفکر، انگیزه‌ی لازم برای شروع کار را در آنان ایجاد کنید.

در پایه‌های دوم و سوم، معلم می‌تواند به دانش‌آموز بگوید: «بهتر است اول با مداد رنگی، طرح کم‌رنگی بکشی تا ببینی همه‌ی گربه‌ها در کاغذ جا می‌گیرند یا نه.» یا اگر پس از کشیدن موضوع، فضای خالی زیادی در صفحه باقی ماند، با طرح سؤال‌های مناسب توجه آن‌ها را به هر چه در اطراف موضوع (برای مثال گربه) وجود دارد، جلب کنید. از آن‌ها بخواهید هر چه را در اطراف موضوع وجود دارد، به نقاشی اولیه اضافه کنند.

هنگام کار در کلاس، نکاتی را به آن‌ها یادآوری کنید؛ مثلاً بگویید: «می‌توانی گربه یا بچه‌هایش را در صفحه، بزرگ بکشی»، «می‌توانی صفحه‌ی کاغذ را با شکل یا رنگ، پر کنی»،

«برای کشیدن نقاشی، نیازی نیست که حتماً موضوع یا تصویر آن جلوی چشم تو باشد» و «این قسمت را چه رنگی می‌کنی که نقاشی تو زیباتر شود؟» و

کودکان را در پایه‌ی دوم و سوم تشویق کنید که صفحه را با طراحی شکل‌های مرتبط با موضوع، پر کنند. ایجاد تعادل در تصویر هم مانند کاردستی اهمیت زیادی دارد. آن‌ها نباید یک بخش صفحه را رها کنند و به آن اهمیت ندهند؛ به علاوه، هنگام کشیدن طرح و رنگ‌آمیزی، لازم است به نظم و زیبایی نقاشی فکر کنند و برای هر چه زیباتر کردن نقاشی، از آن‌چه در طبیعت و محیط اطراف خود دیده‌اند، استفاده کنند. دانش‌آموز این موارد را در دوران ابتدایی و در نتیجه‌ی آشنایی بیشتر با طبیعت و ویژگی‌های آن، به تدریج می‌آموزد.

۱۰- گاهی بعضی از کودکان در رنگ‌آمیزی هم دچار تردید می‌شوند و از معلم یا دوستان خود سؤال می‌کنند: «این قسمت را چه رنگی بزنم؟» در این گونه موارد، می‌توانید با نشان دادن مداد رنگی‌هایی به رنگ‌های مختلف یا دیگر ابزارهای مورد استفاده، از کودکان بخواهید که زیباترین رنگ را انتخاب کنند و به کار ببرند. به این ترتیب، معلم نه تنها به کودک اجازه می‌دهد به طور مستقل کار کند بلکه از او می‌خواهد برای حل کردن مسائلی که گاهی برایش پیش می‌آیند، خوب فکر کند. تأیید انتخاب‌های کودک و تشویق او، انگیزه‌ی بیشتری برای کار ایجاد می‌کند. چنان که گفتیم، رنگ‌های انتخابی کودکان در این دوره‌ی سنی اغلب رنگ‌های ذهنی هستند و انتخاب آن‌ها نباید باعث تعجب بزرگسالان شود. خوب است بدانید که هرگز نباید رنگ خاصی را به کودک تحمیل کرد یا از او خواست که فقط از رنگ‌های واقعی هر چیز در نقاشی استفاده کند.

۱۱- مهم‌ترین موضوع نقاشی در همه‌ی پایه‌های دوره‌ی ابتدایی، انسان است. توجه به اجزای بدن انسان، تنوع قد، وزن، رنگ پوست، رنگ چشم، رنگ و حالت مو (مجعد، صاف)، سن و جنس انسان‌ها و نیز صورت و اجزای آن و حالت‌های خنده، گریه و خشم، و نقاشی از آن‌ها بسیار مهم است.

در پایه‌ی اول، برای کشیدن صورت انسان بهتر است ابتدا در مورد انواع رنگ پوست، چشم و مو (حالت فرفری، مجعد و صاف)، تفاوت چهره‌ی زنان و مردان (سبیل و ریش)، کودکان، جوان‌ها و پیرها با هم، استفاده از عینک، کلاه، روسری، چادر، زینت‌آلات و ... در کلاس گفت‌وگو شود؛ سپس، هر یک از دانش‌آموزان یک دایره‌ی بزرگ بکشد و با نمایش دقیق جزئیات، چهره‌ی دل‌خواه خود را رسم کند.

بهتر است بچه‌ها قبل از شروع نقاشی، در مورد موضوع نقاشی خود تصمیم بگیرند؛ برای مثال، بگویند که چهره‌ی یک سرخ‌پوست، یک مرد چینی، یک زن جوان یا یک پیرمرد را نقاشی خواهند کرد. سپس، همه‌ی ویژگی‌های موضوع دل‌خواه خود را در نقاشی‌شان به تصویر کشند.

در مرحله‌ی بعد، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که انسان را با اندام کامل نقاشی کنند. برای این کار، آن‌ها باید به دست‌ها و پاها، خود و جاهایی که دست و پا به بدن وصل شده‌اند، دقت کنند؛ تعداد و اندازه‌ی انگشتان و نحوه‌ی قرارگرفتن آن‌ها را بررسی کرده و سپس نقاشی خود را کامل

کنند. بهتر است از آن‌ها بخواهید هر یک، موضوعی متفاوت با چهره‌ی نقاشی قبلی را انتخاب کنند؛ برای مثال، هر کس که در جلسه‌ی قبل، چهره‌ی مردی را نقاشی کرده است، در این جلسه، زنی را با لباس و لوازم زنانه نقاشی کند. در این مورد، عقیده‌ی خاصی را به آن‌ها تحمیل نکنید.

در پایه‌ی دوم، دانش‌آموزان به تدریج، کشیدن حالت‌های مختلف بدن را آغاز می‌کنند. معلم می‌تواند در هر فرصت مناسب، توجه کودکان را به حالت‌های مختلف بدن (نشسته ایستاده، خوابیده، در حال دویدن و ...) جلب کند.

کودکی، که انسان را از زاویه‌ی نیم‌رخ یا از دید بالا نقاشی می‌کند، به جزئیات بدن (تعداد انگشتان، بندهای انگشتان دست و پا، رگ‌های ظریف سفیدی چشم و ...) یا لباس (کشیدن دکمه‌های پیراهن، تزئینات لباس، دندانه‌های زیپ شلوار و ...) توجه دارد و آن‌ها را به طور دقیق نقاشی می‌کند؛ بسیار تشویق کنید.

در پایه‌ی سوم، کودکان تفاوت‌ها را بهتر تشخیص می‌دهند و می‌توانند حالت‌های خنده، گریه و خشم را نشان دهند. معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که به این حالت‌ها و تغییرات چهره توجه کنند و آن‌ها را بکشند.

۱۲- تأکید بیش از حد معلم بر کشیدن، رنگ کردن، پرکردن صفحه و ... مانع تمرکز کودکان و تفکر آزاد آن‌ها می‌شود. از آن‌جا که یادگیری امری تدریجی است، معلم به مرور و طی سال، زمینه‌های پیشرفت کودکان را فراهم می‌کند و از آن‌ها انتظار ندارد که یک‌باره، همه‌ی موارد را در کار خود رعایت کنند.

۱۳- در پایان زنگ نقاشی، زمانی برای نمایش دادن کارها و گفت‌وگو در مورد آن‌ها در نظر گرفته شده است. این زمان، صرف چیدن نقاشی‌ها، تشویق دانش‌آموزان، مشاهده‌ی همه‌ی کارها و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها می‌شود. دانش‌آموزان، متناسب با شرایط کلاس، کارها را به نمایش می‌گذارند. قبل از گفت‌وگو، از کودکان بخواهید که همه‌ی دوستان خود را تشویق کنند. اگر بعضی از دانش‌آموزان نتوانسته‌اند کارهای خود را کامل کنند، نقاشی نیمه‌تمام آن‌ها را به نمایش بگذارید و تشویق کنید. کودکان می‌توانند بعد از کلاس، کار خود را کامل کنند.

- در پایه‌ی اول، بهتر است ابتدا هر یک از دانش‌آموزان در مورد نقاشی خود صحبت کند و پس از چند جلسه، همه در مورد کارهای یک‌دیگر به گفت‌وگو بپردازند. مشاهده‌ی همه‌ی نقاشی‌ها و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، دانش‌آموزان را با ایده‌های متنوع، روش‌های اجرایی گوناگون و تجربه‌های دیگران آشنا می‌کند. به کودکان بیاموزید که به ابعاد مختلف (شکل‌ها، رنگ‌ها، تعدد اجزای تصویر و

اندازه‌ی آن‌ها ...) کار توجه داشته باشند و در مورد آن‌ها صحبت کنند. در پایه‌های دوم و سوم، با توجه به تجربه‌ی قبلی، این روش به راحتی اجرا می‌شود.

معلم، کار همه‌ی کودکان را تأیید و آن‌ها را تشویق می‌کند. او هنگام مشاهده‌ی کارها، بر نکته‌های مثبت (کیفیت مواردی که ذکر شد) آن‌ها تأکید می‌کند. تأیید و تشویق معلم باعث رشد نقاط قوت کودکان و ایجاد علاقه و اشتیاق بیشتر به فعالیت و پیشرفت در کار می‌شود. معلم در هر کاری (به خصوص کارهای نیمه‌تمام) بهترین جنبه را تشویق می‌کند. تأکید بر نکات مثبت نقاشی‌ها، باعث می‌شود که دانش‌آموزان، در کار خود و دیگران به این نکات توجه کنند.

۱۴- دانش‌آموز قبل از شروع کار، نام، شماره‌ی کار و تاریخ اجرای کار را پشت آن نوشته و بعد از پایان آن را به ترتیب شماره و تاریخ، در پوشه‌ی کار قرار می‌دهد؛ سپس، برگ فهرست فعالیت‌های هنری را کامل می‌کند.

نتایج حاصل از اجرای صحیح فعالیت‌ها: از آن‌جا که نقاشی، فعالیتی هنری است که به موازات رشد ذهنی و جسمی کودکان به تکامل می‌رسد، بر رشد همه جانبه‌ی دانش‌آموزان تأثیر مطلوب می‌گذارد. استفاده از روش‌های درست یا شیوه‌ی آموزش غیرمستقیم در این فعالیت باعث می‌شود که

- فردیت و شخصیت کودک، سالم رشد کند؛
- قدرت تخیل و خلاقیت او فعال شود و او احساس موفقیت کند؛
- قدرت بیان آزاد، شهامت اظهار نظر و ارائه‌ی ایده‌های نو را داشته باشد؛
- اعتماد به نفس او تقویت گردد و افکار و اعمالش مستقل شود؛
- دچار یأس و تردید نشود و برای تصمیم‌گیری، مشکل پیدا نکند؛
- به هر نوع فعالیت هنری و شخصی علاقه‌مند شود؛
- به قوه‌ی ابتکار و ابداع خود اهمیت دهد و به جست‌وجوی راه‌های تازه بپردازد؛
- ارضاشدن از درون را بیاموزد و لذت‌های بیرونی را جست‌وجو نکند؛
- مفاهیمی چون نظم، هماهنگی و زیبایی در ذهن او عمیق شوند و در زندگی‌اش جلوه پیدا کنند؛

- با علایق و سلیقه‌های دیگران آشنا شود و دیگران را همان‌گونه که هستند، بپذیرد؛
- توانایی‌ها و ضعف‌های خود را بشناسد و در برابر نقد، انعطاف‌پذیر باشد.